

Andor Csaba

Újabb Madách-dokumentumok

Az 1994-es balassagyarmati Madách-ünnepség keretében mutatták be *Leblancné Kelemen Mária* könyvét: *Újabb Madách Imre-dokumentumok a Nógrád Megyei Levéltárból és az ország közgyűjteményeiből*. A hosszú cím arra utal, hogy egyfelől megjelent már egy átfogó dokumentum-kötet (*Madách Imre-dokumentumok a Nógrád megyei Levéltárban*. Salgótarján, 1984), másfelől a most közzétett dokumentumok más levéltárak és közgyűjtemények iratait is tartalmazzák. Az új könyv borítója is csupán színében változott, jelezve a két munka szoros összetartozását.

Leblancné Kelemen Mária életművének javát, s bizonyosan a legnagyobb érdeklődésre számot tartó részét teszi ki a kétkötetes munka; ha más írást soha nem tett volna közzé, akkor is a legtermékenyebb Madách-kutatók egyikeként tarthatnánk őt számon. (Az újabb kötettel a Madách-kutatás egy izgalmas fejezete legalábbis, nyugvópontra jutott. Nem ért persze véget, hiszen a munkálatok befejezése után nem sokkal *Zólyomi József* újabb fontos Madách-vonatkozá-

sú dokumentumokat talált, mégis azt mondhatjuk, hogy a dokumentumok közzététele a lehetőségekhez mérten a legteljesebb volt.)

A szerző évtizedeken át a Nógrád Megyei Levéltár munkatársaként több érdekes részeredményéről számolt be folyóiratokban. Így pl. elsőként hívta fel a figyelmet arra – a Palócföld hasábjain, húsz évvel ezelőtt –, hogy a két háború közti népszerű regényírónak, *Harsányi Zsoltnak* az *Ember, küzdj...* című életrajzi regénye kapcsán fennmaradt levelezése a Nógrád Megyei Levéltárban található, s számos érdekes adalékot közölt a levélgyűjteményből. Leblancné Kelemen Mária problémaérzékenységét tükrözi, hogy bár Nógrád megye más jeles személyiségei (mint Bérczy Károly) is felkeltették érdeklődését, azért idejének energiájának nagy részét a Madách-kutatásnak szentelte.

Egy ilyen terjedelmű munkában óhatatlanul vannak kisebb-nagyobb pontatlanságok, nyomdahibák, amelyek fölött akár át is lehetne siklani, ám éppen a munka jelentősége miatt ez mégsem volna tanácsos. A ké-

sőbbiekben ugyanis egyszer majd el kell végezni a két kötet, s az újabban előkerült dokumentumok integrációját egyetlen nagy dokumentum-kötetben, s a kritika annak munkálatait remélhetőleg elősegíti majd. (Az integráció már csak azért is indokolt, mert egy-egy üggyel kapcsolatban sűrűn előfordul, hogy a vonatkozó iratok egyik felét az egyik, másik felét a másik kötetben találjuk. Egy közös kötetben értelemszerűen egymáshoz közelebb kerülnének egyazon üggy különböző dokumentumai.)

A recenzens első módosítási javaslata az volna, hogy az első dokumentum címe legyen pontosabb, kifejezőbb egy majdani integrált kötetben. Most ugyanis a „Madách Imre születési anyakönyvi kivonata” cím részben anakronisztikus, részben megtévesztő. Anakronisztikus, mert 1823-ban állami anyakönyvezés még nem volt nálunk, s a magyarországi keresztény közösségek nem tartották számon a születést. Ilyen könyv tehát nem létezett. Volt helyette egy másfajta könyv, amelynek címét így fordíthatnánk: „A megkeresztelték anyakönyve”. Természetesen a közölt dokumentumból kiderül, hogy Madách Imrét is egy ilyen anyakönyvbe jegyezték be. Az egésznek nem is volna túlzott jelentősége, ám éppen Madách esetében mégis van. Ő ugyanis minden rendelkezésünkre álló mérvadó információ szerint január 20-án született, bár kétségkívül 21-én keresztelték. A könyv még jónéhány hasonló anyakönyvi bejegyzést tartalmaz. Tipográfiailag is furcsán fest a szomszédos oldalakra került 184. és 185. dokumentum: láthatóan ugyanarról az anyakönyvről van szó, amely a 184. dokumentum fejrésében a „születési”, míg a 185. esetében a „keresztelési” jelzöt kapta.

A nevek „összefésülése”, s egy teljes névmutató elkészítése is fontos, s hónapokig, ha ugyan nem évekig tartó munkának ígérkezik. Sajnos a számítógép ma még éppen arra nem alkalmas, amire sokszor reklámozzák, tehát például korrekt névmutatót nem lehet a segítségével készíteni. Ezt a „kézimunkát” – főképp ragozó nyelveknél – csak szerény mértékben támogatja a mai technika. Így történhetett, hogy Algöver Samuel (Soma) mérnök neve szerepel a 80. dokumentumban, a névmutatóban azonban ennek nincs nyoma. Kicsit furcsább zavar mutatkozik ugyancsak egy név körül a 97. dokumentumban, ahol egy teljesen értelmezhetetlen jelsorozatot találunk: egy kezdőzárójel után néhány pontot, majd újabb kezdőzárójel, kérdőjelet és végzárójel. Arról van szó, hogy itt a jelek szerint sem a szerkesztő, sem a lektor, sem a kiadó nem tudott elolvasni egy nevet a dokumentumban, ezért – nyilván ideiglenes jelleggel – egy ilyen jelsorozatot helyezett el, abban a reményben, hogy a későbbiekben majd tisztázódik, kiről is van szó.

Nos, a jelek szerint nem tisztázódott, utóbb azonban a kipontozott részt ellefejtették helyettesíteni egy olyan jelsorozattal, amely az olvashatatlan részek jelölésére használatos (két szögletes zárójel között egy kérdőjel). Sajnos jónéhány dokumentumban találkozunk hasonló, véletlenül a szövegben maradt technikai jelöléssel (pl. 148., 150.). Itt már valóban segíthetett volna a számítógép az ilyen furcsaságok kiszűrésében.

A nevek „összefésülése” során a szóbanforgó személyeknek is érdemes lenne az eddiginél is kiterjedtebben utánanézni (ezért is vélem úgy, hogy akár több emberévnyi munkáról lehet szó), másképp ugyanis ne-

héz tisztázni, hogy kiről van szó egy-egy iratban. Itt van mondjuk a „csödtömeg-ügy”, amelyre vonatkozóan mindkét kötetben jónéhány dokumentumot találunk. Csak egy dolog érthetetlen: kinek a csödjéről van szó? Az első kötetben ugyanis következetesen a *Baloghy Imre* név, míg a másodikban ugyancsak következetesen a *Balogh Imre* név áll. Ha valamit tudnánk az illetőről, bizonyosan könnyen tisztázható volna a neve is, így azonban ezt nem tudjuk. Ráadásul a *Baloghy*-család egy jól meghatározott család, s *Baloghy Imre* neve *Nagy Ivánnál* is megtalálható; *Balogh Imre* ezzel szemben több is élhetett egyidőben Nógrád megyében.

Elméletileg, a kötet összeállítása szempontjából látszik problematikusnak, hogy végülis mi a most megjelent munka tartalma? Lássuk a 156. dokumentumot: Madách levele *Ludovic Rigoudaud*-nak. Tekintsünk el most attól, hogy ennek a magyar fordításában is van egy kipontozott rész, amely vélhetően a fordító bizonytalanságát jelzi. A levél többször megjelent már, s éppen nem mondható hivatalos jellegűnek. De bármilyen megfontolás is állt újbóli közzétételének hátterében, az végképp érthetetlen, hogy *Ludovic Rigoudaud*-nak Madáchhoz írt levele, amelyre Madách válaszol, miért nem szerepel a kötetben?

Ezek az apró pontatlanságok vagy a kötet szerkezetét érintő kifogások azonban eltörpülnek az egész munka nagyszerűsége mellett, s valóban csak akkor érdemes rájuk szót vesztegetni, ha egy egyesített dokumentumkötet kiadásának lehetősége felmerül. S addig? Hogyan tovább?

A most megjelent munkát a szerzőn kívül még hárman mutatták be: *Kerényi Fe-*

renc, mint lektor, *A. Varga László*, mint szerkesztő és kiadó, és *Láng József*, akinek nyomdájában a köteteket nyomták. Értelemszerűen ki-ki hivatásának megfelelően vázolta fel a lehetséges folytatást. Így *Kerényi Ferenc* a kritikai kiadást és a *Madách*-bibliográfiát jelölte meg két olyan nagy területként, amelynek munkálatait különösen szorgalmazni kell. *A Varga László* viszont a *Madách*-család teljes levéltárának megjelentetését helyezte kilátásba. *Láng József*, aki már eddig is sokat tett a *Madách*-életmű publikálásáért, továbbra is örömmel venne részt ilyen munkák megjelentetésében. Végül a szerző nyilván szeretné munkáját olyan levéltárakban is folytatni, amelyekbe eddig még nem jutott el: *Rozsnyón*, a *Püspöki Levéltárban*, *Aradon*, *Nagyváradon* az ottani területi levéltárakban, stb.

Kérdés persze, hogy ezek az elképzelések mikor s milyen formában illetve mértékben valósulhatnak meg. Ami a formát illeti: már a most megjelent kötetnél is célszerű lett volna a papírkönyv mellett lézerlemezen is megjelentetni a kiadványt. Valahol azonban előbb-utóbb el kell majd kezdeni a mai értelemben vett publikációt is, vagyis olyan formát kell találni, amely – legyen szó dokumentumokról, kritikai kiadásról, bibliográfiáról vagy bármiről – a számítógépes hozzáférést is biztosítja. Ma ugyanis az irodalomtudományban is ott tartunk, hogy ami nincs meg számítógépen, az csak félig van meg. A számítógépes hozzáférhetőség és a papírkönyv között nagyjából ugyanakkora a különbség, mint a könyvként hozzáférhető információk és a kéziratok között.

Ami pedig a mértéket illeti, főképp a bibliográfia esetében ígérkezik nehéz fel-

adatnak olyan elhatárolásokat tenni, amelyek elvégezhetővé teszik a munkát, de ugyanakkor nem redukálják túlzott mértékben a bibliográfiába felveendő tételek körét. Teljeskörű Madách-bibliográfiát összeállítani csaknem képtelenség, de legalábbis többszáz emberévnyi munka lenne. Vajon milyen kritikát kapott Japánban *Imaoka Dzsucsiró* fordítása? (Nem kizárt, hogy éppen a japán nyelvű Madách-irodalmat könnyebb összeállítani, mintsem gondolnánk; a szigetországban nemcsak a számítógépekre, de azok értelmes használatára is tetemes összegeket áldoznak, így többek között a könyvtári alkalmazásokra is.) A Madách-bibliográfiának még egy látszólag piciny szelete is többéves teendőnek bizonyult: *Praznovszky Mihály* évek óta gyűjti a Madáchtól valamint Madáchról 1861-től 1864-ig megjelent írásokat, s még mindig talál olyan feledésbe merült újságot vagy kalendáriumot, amelyről eddig nem tudott. Igaz, ő nem pusztán bibliográfiát állított össze, hanem magukat a szövegeket is összegyűjtötte.

Kevésbé látszik problematikusnak a kritikai kiadás vagy a Madách-család levéltárának megjelentetése. Meglehet, akadémiai könyvkiadásunkat eddig csak az riasztotta el az előbbitől, hogy belátható időn belül véghezvihető, mi több: a szerkesztőnek még arra is van esélye, hogy munkája megjelenését megéri. (Érdemes lenne összeszámolni, hogy a *Világirodalmi Lexikon* 1970-ben megjelent első kötetének szerkesztői és szócikkírói közül hányan élnek még. S vajon hányan lesznek életben az utolsó kötet megjelenésekor?) A Madách kritikai kiadás kb. 8-10 kötetben megjelentethető volna; túl reális a vállalkozás ahhoz, hogysen az Aka-

démiai Kiadót – ahol az irodalomtudomány már évtizedek óta a megtúrt kategóriában szerepel – komolyan érdekelhetné.

A Madách-család levéltárának megjelentetését e sorok írója is szorgalmazza, különösen azóta, hogy egyszer belekukkantott a P 481-es szekció két csomójába, s jószírvvel nem értett belőle egy szót sem. Minden esetre komoly felkészültséget és nagy kitartást kívánna a családi levéltár közzététele, amely terjedelmét tekintve nem is biztos, hogy kisebb lenne, mint a kritikai kiadás.

E megjelent kötettel az „alapkutatások”-nak lassan a végéhez közeledünk, legalábbis ami a közvetlenül Madáchcsal kapcsolatos elsődleges információkat illeti. Ugyanakkor az „alkalmazott kutatások” komoly ösztönzést kaphatnak. Elegendő, ha arra gondolunk, hogy többek között a Madách-biográfia is újabb információkhoz jutott, s ennek megfelelően *Radó György* munkája, a *Madách Imre életrajzi krónika* elkövetkezendő kiadásai további dátumokkal, eseményekkel egészülhetnek ki.

A testes kötetet forgató, itt-ott belelapozó olvasó arra is kíváncsi azonban, hogy végülis mennyivel tudunk most többet Madáchról?

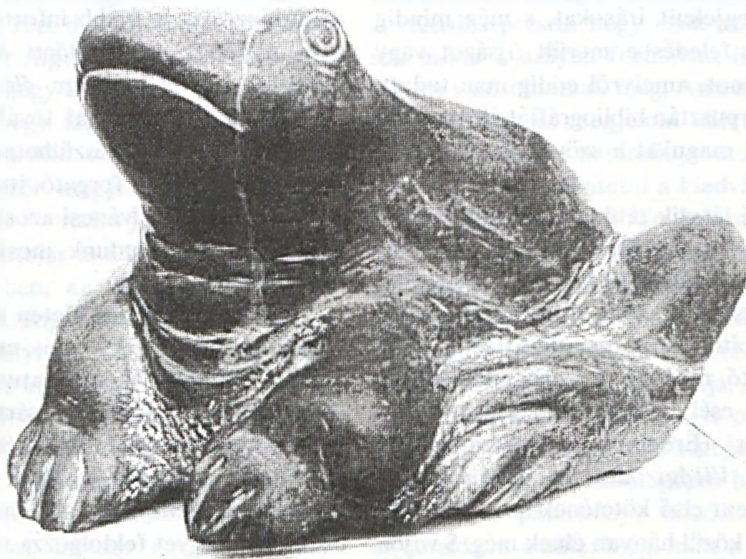
Nos, számos részterületen jelentősen bővültek információink, mégis, erre a kérdésre kimerítő választ akkor adhatunk, ha majd a dokumentumok feldolgozására, értelmezésére is vállalkoznak a Madách-kutatók. Itt is szükség van tehát egyfajta „alkalmazott kutatás”-ra, amelynek keretében mondjuk a csödtömeg-ügyet feldolgozza valaki, s ha ez megtörténik, akkor a nevek, események is értelmezhetőkké válnak.

Leblancné Kelemen Mária hatalmas munkát végzett, amelynek jelentőségét a re-

cenzens tudományelméleti felfogása szerint nem csökkenti, hanem inkább növeli az a körülmény, hogy egyúttal sok-sok évnyi munkát adott a Madách- kutatóknak.

Dícséret illeti a könyv megjelenésében résztvevők teljes körét: a fordítókat, a szerkesztőt, a lektort, a kiadót, sőt azokat is, akik a szöveg számítógépes szerkesztését, tördelését végezték. – Ha a munka számítógépes adathordozón is megjelent volna, úgy most azt mondhatnánk: kisebb-nagyobb pontatlanságok ugyan még vannak benne, mindazonáltal „elkészült a béta-verzió, ki lehet adni tesztelésre”.

Elgondolkodtató, hogy az elmúlt években-évtizedekben az igazán fontos Madách- vonatkozású könyveknek és tanulmányoknak a nagyobbik fele Nógrádban jelent meg, s a fővárosi kiadók és folyóiratok jócskán lemaradtak a versenyben. A két dokumentumköteten kívül Radó György *Madách életrajzi krónikája*, a *Lant-virágok* továbbá *Az ember tragédiája* hasonmás kiadása mind- mind itt jelentek meg. Ez természetes is, egy apró megszorítással: olyan jelentős alkotó esetében, mint Madách Imre, a helyi megjelenés ellenére az országos, sőt: a határokon túli terjesztésről is gondoskodni kell.

Bagi András szobra